

Проблеми формування читацької компетентності ліцеїстів у контексті сучасного змісту шкільної літературної освіти

Лілія ГЛУЩЕНКО,

учитель української мови та літератури ліцею, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист, відмінник освіти України

Основне завдання сучасної літературної освіти – формування уважного читача з добре розвиненими творчими, розумовими, пізнавальними здібностями, який у процесі роботи над твором, максимально наближаючись до авторського задуму, готовий до критичної, виваженої оцінки. Сформувати читацьку компетентність учитель літератури зможе тільки шляхом комплексного розв'язання певних проблем.

Завдання сучасної школи полягає насамперед у формуванні особистості не з енциклопедичною пам'яттю, а з гнучким розумом, швидкою реакцією на все нове, потребою подальшого пізнання та самостійної дії, з розвиненими орієнтувальними навичками й творчими здібностями. Важливу роль у виконанні цього завдання відіграє саме шкільна літературна освіта. На вчителя літератури суспільство поклато важливу місію: сформувати особистість, яка вміє репрезентувати себе, адаптуватися до незвичних життєвих реалій, обстоювати свою думку і власну гідність, бути активною, ініціативною, наполегливою в досягненні мети і водночас співчутливою та милосердною. Значною мірою цього можна досягти шляхом залучення ліцеїстів до читання, підвищуючи їхні компетентнісні характеристики. Саме над цією проблемою нині активно працюють учителі ліцею.

Здатність юної особистості до самореалізації у різноманітних сферах своєї життєдіяльності залежить від тих якостей, які нині називають компетентностями. Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток основних і предметних компетентностей учня. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю базових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Компетентність побудовано на комбінації знань, умінь, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, набутих у процесі навчання, тобто всього того, що можна мобілізувати.

Отже, компетентність – це інтегрований результат освіти, який охоплює знання, але, на відміну від знань, передбачає переведення різноманітної динамічної інформації у форму власної діяльності (реальної чи мисленнєвої), а не інформації про неї. Володіння компетентністю потребує достатнього

рівня інтелектуального розвитку особистості, логічного і творчого мислення, визначення власної позиції, самооцінки. На уроці української літератури учень має можливість набути таких компетентностей в літературній сфері:

- сприймання літератури як невід'ємної частини національної культури, знання змісту і проблематики художніх творів, уявлення про важливі стани розвитку літературного процесу;

- ціннісно-світоглядної компетентності – розуміння моральних цінностей і світоглядних категорій, відображених у творах, вміння визначити й обґрунтувати своє ставлення до них;

- читацької компетентності – здатності до творчого читання, вміння вступати в діалог «автор–читач»;

- мовленнєвої компетентності – розуміння специфіки мови художнього твору, володіння основними видами мовленнєвої діяльності, здатність до написання письмових робіт різного жанру.

На розвиток читацької компетентності учнів 11 класу впливають дослідницький та евристичний методи. Найбільш поширені методичні прийоми – виклад біографії письменника у формі художнього нарису, удаване інтерв'ю з письменником (О.Довженко), аналіз художнього твору за сюжетно-композиційними вузлами, постановка проблемних запитань і завдань щодо змісту й художніх особливостей твору. Учнів філологічного класу треба спонукати до творчості. Велику увагу необхідно звертати на потребу учня у творчому самовираженні. Це потреба розкрити свій внутрішній світ, знайти те, що має особистісну цінність. Ця потреба не може бути задоволеною ззовні, вона виникає в душі і виливається у формі віршів, есе, нарисів, оповідань. Наприклад, новела Ю.Яновського «Лист у вічність» з роману «Вершники» надихнула ученицю філологічного класу В.Вороніну на такі роздуми:

А він – звичайний листоноша,
Але листи уже не ті.
І він із сумом їх приносить
Листи, прописані слізьми...
Таких, як він, було чимало,
У ті кроваві роки.
І, коли серце в грудях стало,
Душа летіла в вічному листі.

Обов'язкова умова компетентнісного літературного навчання – сформулювати в учнів-читачів уміння використовувати знання, здобуті з різних джерел, оформляти їх та представляти у вигляді повноцінної усної чи письмової відповіді на запитання до твору. Такі форми роботи, як захист творчого проєкту, робота в творчих групах, виготовлення колажу, рольова гра, інсценування окремих епізодів – спонукають учнів до детального прочитання тексту.

Як зазначав відомий український учений Євген Пасічник, в освітньому процесі методи навчання є важливими. Але не менш важливим є і сам учень як особистість, його потреби, особливості, внутрішні психологічні стани. На етапі мотивації уроку для зацікавлення учнів варто використовувати ігрові прийоми, розгадування кросвордів, пошук основних слів у формулюванні теми, літературні диктанти, вікторини, проблемні запитання, евристичну бесіду тощо.

Та головне в навчанні – організувати роботу з текстом художнього твору, його аналіз. Саме цьому підпорядковані всі структурні елементи літератури як навчального предмета: основи історії та теорії літератури, літературно-критичні статті, розвиток усного і писемного мовлення, фонові запитання.

Важливе завдання вчителя – допомогти учневі максимально наблизитися у сприйнятті твору до авторського задуму. А потім, використовуючи всі структурні елементи уроку, розмаїття методичної палітри, основи герменевтичної діяльності, навчити його виходити за межі художнього твору і робити власні висновки.

Старші підлітки сприймають літературний твір відповідно до свого власного внутрішнього світу. На цьому етапі розвитку читацької компетентності дитини дуже важливо не підмінити аналіз твору розглядом власних переживань. Потрібно сфокусувати увагу ліцеїста на проблемних питаннях і шляхах їх вирішення. Доцільно розігрувати ситуації за ролями, використовувати такі інноваційні технології, як «Мозковий штурм», «Обери позицію», коли учень пояснює власний вибір, навчається сприймати інші думки з певної проблеми.

У старших класах учень розрізняє власну моральну площину поведінки й умовність, створену уявою письменника. Щоб залучити учня до сприйняття морального досвіду людства через літературний твір, допомогти йому зрозуміти причини і наслідки буття, необхідна поглиблена робота з різними видами контексту. У цьому разі зростає значущість дослідницької пошукової діяльності. Тому доцільним буде використання, окрім зазначених вище, таких видів роботи, як проведення

паралелей між одним художнім твором та іншим, їхніми екранізаціями, постановками на сцені, зіставлення підрядника твору і кількох варіантів його перекладу тощо. Варто, щоб групи учнів, презентуючи дібрану інформацію, аргументували її з різних поглядів, які можна порівнювати. Обов'язковим є узагальнення, підбиття підсумків кожного уроку, тобто етап рефлексії. На цьому етапі доцільно запропонувати учням поставити запитання (або написати листа) письменнику чи герою, створити сенкан, підсумувати знання за допомогою гранування, закінчити речення на зразок: «Сьогодні на уроці я зрозумів...», «Образ... допоміг письменнику висловити думку» тощо. Одним із найпотужніших засобів підвищення пізнавальної і мисленнєвої активності учнів є дискусія. Вона викликає потребу зайняти певну позицію, визначитися з питанням, яке обговорюється. Дискусія також сприяє формуванню комунікативних навичок, вміння обстоювати свою думку. Тому ця форма роботи супроводжує вивчення чи не кожної теми.

Поєднання традиційних та інноваційних методик у процесі формування читацької компетентності ліцеїстів сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, формує свідоме ставлення до нього, допомагає поглибленому сприйняттю художнього твору, розвиває навички критичного мислення, спілкування, творчого пошуку.

Основним способом задоволення потреби в пізнанні є дослідження. Саме дослідницький шлях пізнання відповідає природі людського мислення. Першим цю закономірність побачив Сократ, що й визначило життєвість його дидактики, в основі якої – ідея зв'язку між дослідницьким напрямом людського мислення і вихованням людини – мислителя і творця. У викладанні літератури спонукання до дослідження ґрунтується на специфіці словесного мистецтва і його сприйняття. Закон, відкритий ще в античні часи, гласить: «Книги мають (знаходять) свою долю в головах читачів». Книги живуть і безкінечно оновлюються в читацькій свідомості, в них відкриваються нові грані, нові зв'язки з дійсністю; їхній зміст і значення не можна досягнути навіть шляхом найглибших тлумачень: щось непізнане, несподіване завжди залишається.

У зв'язку з цим потребує певних корективів трактування дослідницького методу, яке панує в сучасній дидактиці. Суть його в тому, що навчальне дослідження завжди є дослідженням уже пізнаного. Учні розв'язують проблеми, вже розв'язані суспільством, наукою і нові лише для школярів. Учитель пропонує ту чи іншу проблему для самостійного дослідження, знаючи її результат, шляхи розв'язання і те, які риси творчого характеру необхідно виявити. Проте саме такий підхід доцільно застосувати під час вивчення у профільному гуманітарному класі новелістики М.Коцюбинського, зокрема етюду «Цвіт яблуні», оскільки естетичне наповнення імпресіоністичних текстів ускладнює, а іноді робить неможливим їхнє тлумачення традиційним способом (шляхом образного, ідейно-тематичного аналізу). Тому

профільному класу варто запропонувати оригінальне дослідження художнього тексту, враховуючи знання з мистецтвознавства і психології.

Заздалегідь до проведення уроку учні отримують домашнє завдання пошуково-дослідницького характеру: підготувати повідомлення про виникнення імпресіонізму, його основні ознаки у живопису, музиці та літературі; про особливості виявлення імпресіонізму у творчості М.Коцюбинського.

Треба зауважити, що без «живого» слова вчителя, а надто вчителя літератури, повноцінний навчальний процес неможливий. Важко не погодитися з В.О. Сухомлинським, який писав: «У руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби у руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарб і пензля – живопису, без мармуру і різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, немає педагогіки» [4].

Література

1. Остапчук В., Кравцова Т. Урок-дослідження як перспектива творчого розвитку учнів // Всесвітня література та культура. – 2003. – №9. – С. 5–9.
2. Римаренко В. Семінарські заняття в школі. – К.: Рад. школа, 1981. – 124 с.
3. Стрезикозин В. Организация процесса обучения в школе. – М.: Просвещение, 1964. – 280 с.

4. Сухомлинський В.О. Слово про слово // Вибрані твори у 5 т. – К., 1977. – Т.5. – С. 160.
5. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи викладання української літератури // Дивослово. – 2002. – №10. – С. 39–45.

Анотації

У статті розглянуто проблеми формування читачької компетентності ліцеїстів у процесі комплексного вирішення питань сучасного викладання української літератури.

В статье рассматриваются проблемы формирования читательской компетентности лицеистов в процессе комплексного решения вопросов современного преподавания украинской литературы.

The problem of reading competence and its formation and the questions of complex solution of modern teaching at Ukrainian lessons are considered in the present article.

Ключові слова

Читацька компетентність, мотивація уроку, аналіз художнього твору, структурні елементи уроку, комунікативні навички.

Читательская компетентность, мотивация урока, анализ художественного произведения, структурные элементы урока, коммуникативные навыки.

Reading competence, motivation of the lesson, analysis of the fiction, structural elements of the lesson, communicative skills.

Роль полікультурної освіти старшокласників у становленні толерантної особистості

Олена НАФАНЕЦЬ,

учитель російської мови та світової літератури ліцею, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист

Інтенсивне зростання інтеграційних суспільних процесів є важливою складовою розвитку сучасного світу, який характеризується прагненням країн інтегруватися в світовий соціально-культурний і освітній простір, зберігаючи при цьому національну своєрідність. Суть глобалізації полягає в розвитку взаємозв'язків і посиленні взаємозалежності між окремими країнами й географічними регіонами світу. Є багато визначень цього явища. У них акцент

зроблено на подоланні традиційних бар'єрів між націями, що існували в просторі і часі, створенні інтегрованішої та взаємозалежної світової економіки, всебічному поглибленні міжнародного поділу і кооперації праці, вибухоподібному зростанні обсягів фінансових трансакцій, фундаментальних структурних змінах у системі міжнародної економіки тощо. Найбільш прийнятним для українських реалій, з нашого погляду, є визначення О.Г. Білоруса: «Глобалізація — це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, національних політичних, соціальних систем, національних культур і навколишнього середовища» [1].

З огляду на такі суспільні процеси метою статті ми обрали осмислення завдань полікультурної освіти, ознайомлення з досвідом полікультурної